

УДК 364. 442

Галашко С. І.,*старший викладач ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'ячука"*

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ВІТЧИЗНЯНА ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджується соціальна політика держави з точки зору її відповідності та реалістичності щодо забезпечення належного життєвого рівня громадян шляхом аналізу діючих державних соціальних стандартів та розробка пропозицій щодо їх удосконалення в сучасних економічних умовах.

Ключові слова: соціальна держава, система соціального захисту, соціальне забезпечення, соціальні стандарти, гарантії, нормативи, прожитковий мінімум.

В статье исследуется социальная политика государства с точки зрения ее соответствия та реалистичности относительно обеспечения желаемого жизненного уровня граждан путем анализа существующих государственных социальных стандартов и разработка предложений по их улучшению в современных экономических условиях.

Ключевые слова: социальное государство, система социальной защиты, социальное обеспечение, социальные стандарты, гарантии, нормативы, прожиточный минимум.

In the article the social policy of the state is investigated from the point of view of her accordance and realisticness in relation to providing of the proper standard of life of citizens by the analysis of operating state social standards and development of suggestions in relation to their improvement in modern economic terms.

Keywords: the social state, system of social defence, public welfare, social standards, guarantees, norms, living wage.

Постановка проблеми. Соціально орієнтована держава повинна спрямовувати свою політику в напрямі розвитку ринкової економіки, соціальної справедливості, соціальної захищеності та соціального партнерства. При цьому її основними завданнями визнаються досягнення стабільності рівня життя населення, захист прав і свобод громадян, створення сучасних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримки незахищених соціальних верств населення тощо.

Один із розробників теорії соціальної держави німецький державознавець Лорен фон Штейн виходив з того, що завданням такої держави має бути досягнення суспільної рівності й особистої свободи, а також створення умов для піднесення бідних і слабких класів до рівня багатих і сильних. Держава, вважав він, повинна втручатися в економічне життя суспільства з метою перерозподілу доходів на користь трудящих та зниження соціальної нерівності [8, с. 42].

Основна суть соціальної політики полягає у тому, що держава з допомогою спеціальних правових механізмів бере на себе додаткові обов'язки для забезпечення соціального захисту тих громадян, які з огляду на об'єктивні обставини неспроможні самостійно чи без підтримки держави здійснювати свої конституційні права.

Вирішення цієї проблеми пов'язане найчастіше зі здатністю економіки країни забезпечити елементарні гарантії стабільних доходів населення у цілому та окремих громадян зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основи практичної соціальної політики закладені в наукових публікаціях А. Вагнера, В. Зомбарта, Л. Шеффле, Г. Шмоллера. Важливу ідейну основу для розробки прикладних концепцій і форм забезпечення державою суспільного добробуту складають роботи Р. Арона, І. Бентама, А. Бергсона, Л. Вальраса, А. Маршалла, П. Самуельсона, У. Ростоу, А. Сена. Серед сучасних українських та російських науковців, які в тому чи іншому аспекті торкалися питання соціального захисту, виділяються праці В. Л. Андрущенко, В. Д. Базилевича, В. Н. Бобкова, В. Г. Єременка, Н. В. Кравченко, Е. М. Лібанової, М. В. Мальчик, В. М. Опаріна, О. С. Романюк, С. І. Юрія. З урахуванням орієнтації державної політики на реалізацію соціальних складових в умовах активного реформування економіки подальшого вивчення потребують питання дотримання соціальних гарантій, норм і прав населення з точки зору його соціальної захищеності в умовах ринкових відносин.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає у дослідженні соціальної політики держави з точки зору її адекватності та реалістичності щодо забезпечення належного життєвого рівня громадян в умовах економічної кризи шляхом аналізу діючих державних соціальних стандартів та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Результати економічного розвитку країни правомірно оцінювати, виходячи зі ступеня досягнення прогресивних соціальних стандартів на основі розвитку технологічного потенціалу, а також ефективної дії ринкових механізмів та інститутів суспільної регуляції.

Основним критерієм ефективності функціонування соціальної ринкової економіки є система, в якій активна соціальна політика є не обмежувачем, а каталізатором економічного зростання. Саме до такої соціальної організації просуваються розвинуті країни світу та прагне приєднатися Україна.

Нині кожна друга сім'я (з 17,2 млн. сімей в Україні) користується державною підтримкою у вигляді різних видів допомоги, пільг з оплати житлово-комунальних послуг та житлових субсидій. Крім того, майже третина населення країни має право на пільги [9, с. 9].

Відтак виникає об'єктивна необхідність у реформуванні системи соціального захисту задля підвищення ефективності на засадах адресності та соціальної справедливості, удосконалення механізмів реалізації державних соціальних гарантій.

Пріоритетним напрямом політики держави має стати створення нової моделі соціальної підтримки населення на базі консолідації діючих соціальних програм і фінансових ресурсів держави на подолання бідності.

Ознакою соціально спрямованої держави є існування системи соціальних стандартів, гарантій та нормативів, виконання та реалізація їх на практиці.

Соціальні стандарти встановлюються і гарантуються державою, обов'язком якої є забезпечити всім громадянам такий мінімум соціальної захищеності, який необхідний для підтримання належного рівня життя людини, нормального задоволення її матеріальних і духовних потреб.

Проте, як свідчить сьогоднішня ситуація, зростання матеріального добробуту населення України в останні роки відбувається без істотного поліпшення якості життя. Соціальні стандарти в Україні залишаються низькими, а більшість населення є бідним і в кризових умовах стане ще більшим.

Одну з найкращих соціальних систем у світі має Австрія, пріоритетним напрямом бюджету якої є гарантія соціальної безпеки. У 2004 р. витрати на соціальні потреби становили 56,6 млрд. євро, нині – 20% ВВП [11, с. 49]. Сюди входять соціальні виплати (пенсії, допомога з безробіття) та соціальні послуги. При цьому система соціального забезпечення ґрунтується на обов'язковому страхуванні всіх осіб, які мають трудовий дохід.

Якщо порівняти норми українського соціального законодавства з Європейським кодексом соціального забезпечення, то можна дійти висновку, що порядок встановлення соціальних стандартів у цих нормативних актах відрізняється методичними підходами до визначення типових одержувачів соціальних допомог; рівнів забезпечення періодичних грошових виплат, а також до визначення середньої заробітної плати, що використовується для розрахунку періодичних грошових виплат [7, с. 22-23].

Більшість виплат у системі соціального забезпечення в Україні досі прив'язані до розміру прожиткового мінімуму, і значна їх частина залишається нижчою, ніж передбачено відповідними законами.

Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (далі – Закон) визначає, що базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні стандарти у сфері доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

При цьому прожитковий мінімум у законі визначено як "вартісну ве-

личину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості” [3].

Однак варто підкреслити, що таке визначення не відповідає одному з основних принципів формування державних соціальних стандартів і нормативів, а саме – забезпеченню достатнього життєвого рівня для кожної людини, який гарантується Конституцією України з точки зору її соціальних прав і державних соціальних гарантій.

Слід також зазначити, що надання прожитковому мінімуму значення основного соціального стандарту зумовлює низький рівень соціальних гарантій, які також є мінімальними. З урахуванням того, що до прожиткового мінімуму прив'язуються соціальні гарантії, які зазвичай є нижчими за прожитковий мінімум, вони є мінімальними і ніяк не можуть бути нормою [7, с. 23].

Проте поки що ця норма закону виконується лише частково. Фактично прожитковий мінімум і сьогодні виступає лише орієнтиром, до якого більшою чи меншою мірою наближається розмір певних соціальних гарантій.

Базовими державними соціальними гарантіями, які визначаються виключно законами України, є:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- прожитковий мінімум на працездатну особу;
- величина порогу індексації грошових доходів громадян;
- пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних послуг і послуг зв'язку та критерії їх надання.

Згідно з Законом України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 23. 12. 2010 року № 2857-VI з 2011 року передбачено зростання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.

Так, розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб з 1 січня 2011 року становить 941 гривню, тоді як рік тому цей показник дорівнював 869 гривень. Розмір мінімальної заробітної плати також зріс: з 869 гривень (на 01. 01. 10 р.) до 941 гривні (на 01. 01. 11 р.) [6].

Таким чином, ми бачимо, що мінімальну зарплату прирівнено до мінімального значення, достатнього для того, щоб “прожити” місяць. Звісно, це досить суперечливо, адже враховуючи темпи, з якими зростають ціни в реальному житті, політика соціального захисту знову відстає від дійсності. Проте це позитивно вплине на зростання наповнення бюджету, адже автоматом підприємства та підприємці змушені будуть ставити зарплати не нижчі, ніж це визначено законом, та сплачувати податків не менше, ніж передбачено законом.

За висновками Міжнародної комісії ЄС, справедливою вважається мі-

німальна заробітна плата на рівні 68% середньої заробітної плати у країні [12, с. 143]. Однак, як свідчить практика, в Бельгії, Франції, Австралії це співвідношення коливається на рівні 50 – 57%, а в США, Японії, Іспанії воно є меншим за 40%. В Україні це співвідношення знаходиться приблизно на рівні 45,4%.

Згідно із Законом України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" Пенсійним фондом України було проведено також перерахунки пенсій пенсіонерам з 01 січня 2011 року, виходячи з нового розміру прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, а саме: з 01. 01. 2011 р. – 750 грн. на місяць, що на 55 гривень більше в порівнянні з аналогічним періодом минулого року [6].

Проте мінімальна пенсія все ще є меншою за прожитковий мінімум і становить 79,7% його обсягу. На перший погляд, це свідчить про недостатній рівень забезпеченості пенсіонерів у старості, але з іншого – цей прожитковий мінімум встановлений для працездатного населення і, крім того, не потрібно забувати, що пенсіонери в нашій країні, практично, всі мають особисте житло, що не скажеш про працююче населення. До того ж, пенсії окремих пенсіонерів значно перевищують заробітну плату певних категорій робітників, з якої і робляться відповідні відрахування у Пенсійний фонд для подальших виплат.

Як зазначалося вище, індексація також є державною соціальною гарантією, яка встановлюється з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін і дає змогу частково або повною мірою відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг [4].

Граничний розмір грошових доходів, який підлягає індексації, – це прожитковий мінімум, який встановлюється для відповідних соціальних і демографічних груп населення і щорічно затверджується в законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Отже, ми бачимо, що базові державні соціальні стандарти досить тісно "пов'язані" з величиною прожиткового мінімуму, а це ще раз свідчить про вагомість цього показника як для держави в цілому, так і кожного її громадянина окремо.

Враховуючи те, що донедавна в Україні соціальне забезпечення здійснювалося лише за рахунок бюджетних коштів, воно не могло забезпечити достатнього рівня життя громадян нашої держави.

Слід відмітити, що й численні соціальні ризики також зумовлюють необхідність розширення джерел фінансування та управління видами соціального забезпечення.

Тому в процесі створення та функціонування системи соціального забезпечення, що відповідає міжнародним стандартам, повною мірою враховує потреби населення та економічний потенціал держави, необхідно враховувати такі питання:

- визначення кола суб'єктів, які отримують соціальне забезпечення з відповідного фінансового джерела;
- обґрунтування видів забезпечення, що надаються в межах відповідної організаційно-правової форми;
- дієвість способів акумуляції грошових засобів, за рахунок яких здійснюється соціальне забезпечення;
- взаємодію системи органів, які надають соціальне забезпечення.

Важливою організаційно-правовою формою соціального забезпечення в Україні є його асигнування з бюджетів різних рівнів, а саме:

- пряме асигнування з Державного або місцевих бюджетів;
- фінансування з відомчих бюджетів;
- відшкодування страховим фондам з Державного бюджету коштів на надання деяких видів соціального забезпечення;
- субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам.

Однак в умовах ринкових відносин держава не може здійснювати соціальне забезпечення усіх категорій населення, оскільки обмежена фінансовими можливостями.

Конкретне джерело фінансування окремих видів соціального забезпечення визначається законом, яким регулюється відповідний вид соціального забезпечення.

Висновки. Виходячи з реальних об'єктивних умов, які характеризують фінанси соціального сектора, вітчизняна соціальна політика повинна відповідати, на нашу думку, трьом умовам: забезпечувати задоволення мінімальних необхідних стандартів життєвого рівня населення; бути адекватною стану економіки і сприяти підвищенню її ефективності.

Для цього необхідно виробити чітку соціальну стратегію, яка неможлива без сформованої відповідної матеріальної бази.

Доцільно також привести соціальні стандарти українського законодавства до стандартів Європейського кодексу соціального забезпечення, оскільки проведене дослідження свідчить, що зараз в Україні не існує стандартів, які дозволяють визначити рівень і якість життя населення.

Враховуючи завдання, що стоять перед соціальним захистом найбільш вразливих верств населення, започатковані низкою законодавчих актів реформи, повинні бути спрямовані на найбільш раціональні та еволюційні шляхи забезпечення адресності державної підтримки малозабезпечених сімей, найуразливіших категорій громадян, які тимчасово опинились чи постійно перебувають на межі бідності в умовах, що не можуть задовольнити потребу на достойний рівень життя.

Першочергові завдання уряду в економіці й соціальній сфері – перехід від пасивної соціальної політики благодійницького типу до активної політики соціальних видатків і соціального партнерства на принципах інвестицій у “людський капітал” соціальних цінностей.

Література:

1. Конституція України // www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new.
2. Бюджетний кодекс України від від 08. 07. 2010 року № 2456-VI // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
3. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" // www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new.
4. Закон України "Про індексацію грошових доходів населення" від 3. 07. 1991 р. № 1282-XII // www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new.
5. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 9 липня 2003 р. N 1058-IV // www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new.
6. Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2857-17.
7. Баранова Н., Поляк Н. Удосконалення соціальних стандартів у системі соціального забезпечення // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 2. – С. 21-25.
8. Волгин Н. А., Грищенко Н. Н., Шарков Ф. И. Социальное государство: Учебник. – М. : Дашков и К, 2003. – С. 42 – 43.
9. Перспективи розвитку соціальної сфери. Засідання колегії Мінпраці України // Соціальний захист. – 2010. – № 7. – С. 9-10.
10. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / За ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 496 с.
11. Професійна інтеграція бездомних: австрійська модель // Соціальний захист. – 2010. – № 8. – С. 49.
12. Татарников А. Оплата труда в странах с рыночной экономикой (Австрия, ФРГ, Швеция, Дания, Италия, Франция, США, Япония) / А. Татарников – М. : Экономика, 1992. – 143 с.